

به نام پروردگار یکتا

آذر کیوان

زندگی نامه، آثار و عقاید

فرزانه گنجاسب

www.ketab.ir

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران ۱۴۰۰

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

فروشگاه کتاب: خیابان کریم خان زند، بین قری و ایرانشهر، پلاک ۱۷۶ تلفن: ۸۳۱۷۱۹۲

آذرکیوان

زندگی نامه، آثار و عقاید

مؤلف: فرزانه گشتاسب

مدیر انتشارات: یدالله رفیعی

مدیر تولید و نظارت: سیدمحمدحسین محمدی

ویراستار صوری: راهله دیناروند

صفحه آرا: مهدیه دین پناه

مسئول فنی: عرفان بهاردوست

چاپ اول: ۱۴۰۰

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: گام اول

قیمت: ۱۰۲۰۰۰۰ تومان

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

سرشناسه: گشتاسب، فرزانه، ۱۳۵۲ -

عنوان و نام پدیدآور: آذر کیوان: زندگی نامه، آثار و عقاید/فرزانه گشتاسب.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری: ۳۹۲ص.

شابک: 978-622-7689-37-2

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: آذرکیوان، قرن ۱۰ ق. -- نقد و تفسیر

موضوع: آذرکیوانیان

Azarkeyvanian موضوع:

شناسه افزوده: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

Institute for Humanities and Cultural Studies شناسه افزوده:

رده بندی کنگره: BL۱۵۶۰

رده بندی دیویی: ۲۹۵/۰۹۲

شماره کتابشناسی ملی: ۸۴۸۴۱۸۴

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

فهرست مطالب

۵	پیشگفتار
	فصل اول: مقدمه
۱۱	مروری بر پژوهش‌های پیشین دربارهٔ آذریکیوان
	فصل دوم: زندگی و آثار آذریکیوان
۲۱	۱.۲ آذریکیوان، بنیان‌گذار مکتب آذرهوشنگی
۲۹	۲.۲ آذریان یا آبادیان، پیروان آذریکیوان
۳۳	۳.۲ شاگردان آذریکیوان
۴۹	۴.۲ میراث مکتوب آذریکیوان و شاگردانش
۸۲	۵.۲ میراث گم‌شدهٔ مکتب آذریکیوان
	فصل سوم: آذریکیوان و آموزه‌های ادیان دیگر
۹۹	۱.۳ آذریکیوان و ادیان دیگر
۱۰۳	۲.۳ آذریکیوان و حکمای دیگر
۱۱۷	۳.۳ آذریکیوان و زرتشت
۱۲۶	۴.۳ آذریکیوان و اکبرشاه
۱۲۷	۱.۴.۳ آرا و عقاید اکبرشاه
۱۴۸	۲.۴.۳ ارتباط آذریکیوان با دربار اکبرشاه
	فصل چهارم: آراء و عقاید آذریکیوان
۱۵۷	۱.۴ آفرینش عالم
۱۵۷	۱.۱.۴ حدود یا قدم عالم
۱۵۸	۲.۱.۴ ادوار عالم
۱۶۳	۳.۱.۴ نخستین انسان

- ۱۶۵ ۲.۴ تناسخ
- ۱۷۶ ۳.۴ خلع بدن و عروج روحانی
- ۱۸۱ ۴.۴ رمز و تأویل آن
- ۱۸۴ ۱.۴.۴ زبان آسمانی
- ۱۸۸ ۲.۴.۴ نمونه‌هایی از نأویلات آذریان
- ۲۰۲ ۵.۴ ریاضت و زهد
- ۲۰۴ ۱.۵.۴ راه و رسم زهدورزی در مکتب آذرکیوان
- ۲۰۸ ۲.۵.۴ نمونه‌هایی از راه و رسم زهدورزی در نوشته‌های آذریان
- ۲۱۲ ۶.۴ علوم غریبه
- ۲۱۴ ۱.۶.۴ جایگاه علوم غریبه در میان علوم دیگر
- ۲۱۸ ۲.۶.۴ علم فراست
- ۲۲۱ ۳.۶.۴ چهره و صفات پادشاهان در فراست‌نامه آذرکیوان
- ۲۲۸ ۷.۴ فره
- ۲۳۳ ۸.۴ معاد
- ۲۳۶ ۹.۴ موعود
- ۲۴۱ ۱۰.۴ معجزه
- ۲۴۱ ۱.۱۰.۴ چیستی و چرایی معجزه در مکتب آذرکیوان
- ۲۴۵ ۲.۱۰.۴ نمونه‌هایی از معجزات شاهان فره‌مند ایران باستان
- ۲۵۰ ۱۱.۴ وحدت ادیان
- ۲۵۷ پیوست ۱: حضور آذرکیوان و یکی از پیروان نزدیکش به نام موید هوش در جلسه‌ای در هند
- ۲۶۴ پیوست ۲: فراست‌نامه آذرکیوان
- ۲۶۷ پیوست ۳: ترجمه فارسی مناجات هورخش کبیر در کتاب دستیر
- ۲۷۵ پیوست ۴: گفت‌وگوی بهرام بن فرهاد با شیخ بهایی در مجلس درس شیخ
- ۲۷۸ پیوست ۵: معرفی کهن‌ترین ترجمه فارسی، از شرح قطب‌الدین شیرازی بر حکمة‌الاشراق
- ۲۹۹ پیوست ۶: واژه‌های فارسی داستیری و معنای آنها به نقل از نوشته‌های آذرکیوانی و فرهنگ دستیر
- ۳۵۷ کتاب‌نامه
- ۳۶۹ نمایه

پیشگفتار

آذریکیوان و مکتب او، همچنین کتاب مشهور *دساتیر* را، در نیمه دوم قرن دهم و نیمه اول قرن یازدهم هجری قمری - یعنی در زمان حیات آذریکیوان و پیروانش - کمتر می‌شناختند تا دویست سال بعد. در اواخر قرن هیجدهم میلادی با انتشار کتاب *دبستان مذاهب و سپس دساتیر*، نام آذریکیوان و مکتب او دوباره بر سر زبان‌ها افتاد و چاپ و نشر نوشته‌های آذریکیوانی که یکی پس از دیگری کشف می‌شد، سبب شد تا آموزه‌های مکتب آذریکیوان، تاریخی که در آثارشان ساخته بودند و به‌ویژه *واره‌های دساتیری*، در ابعاد گوناگون بر فرهنگ ایرانی تأثیر بگذارد. موضوع این پژوهش شناخت آذریکیوان و پیروان او، آثار ایشان و آموزه‌هایی است که در ترویج آن می‌کوشیدند. بسیاری از محققان پیشین، آذریکیوان را به عنوان یکی از شارحان سهروردی و از زرتشتیانی که بنیان‌گذار مکتبی عرفانی در اواخر قرن دهم هجری قمری بود، می‌شناسند. پژوهش‌های نگارنده این برداشت را چندان تأیید نکرد. نگارنده امید دارد با انتشار کتاب حاضر، که تلاشی است برای گردآوری و بررسی مجموعه اطلاعاتی که از آذریکیوان در دست داریم، به نقد و بررسی آثار و عقاید این شخصیت مهم و تأثیرگذار قرن دهم کمک برساند.

نگارنده در فصل نخست این پژوهش، درباره زندگی آذریکیوان، پیروان و شاگردان او، آثار مکتوب و نیز میراث گمشده آذریکیوانیان مطالبی را بر اساس کتاب‌های بازمانده از این فرقه گردآوری و مدون نموده است.

در فصل دوم به ارتباط آذریکیوان با ادیان و حکما و فیلسوفان دیگر اشاره شده است. به دلیل اهمیت رابطه او با دین زرتشتی و نیز دین الهی اکبرشاه، دو بخش جداگانه به این موضوعات پرداخته شده است.

معرفی آرا و اعتقادات آذریکیوان موضوع فصل سوم این پژوهش است. مطالعه آثار آذریکیوان به روشنی نشان می‌دهد که مکتب وی تلفیقی است از باورهای دینی و عرفانی ایران باستان،

عرفان و تصوف اسلامی و مکاتب فلسفی هند. در آثار به جای مانده از این مکتب، مطالب بسیاری از فلاسفه و صوفیان ایرانی نقل شده است، اغلب بدون آنکه اسمی از ایشان برده شود. آذریکیوانیان در برخی اعتقادات خود همچون تناسخ و تأویل کتب آسمانی به عقاید فرق اسلامی-ایرانی نزدیک بوده‌اند. همچنین ممکن است در آداب ریاضت‌های بسیار دشوار خود، از مکاتب هندی تأثیر پذیرفته باشند. تاکنون بیش از همه، درباره ارتباط آموزه‌های آذریکیوان با حکمت اشراقی سهروردی سخن گفته‌اند، گرچه این امر مخالفانی نیز دارد که آرای آذریکیوان را از روح اعلائی فلسفه اشراق دور می‌دانند. روشن است که به دلیل محدودیت منابع اصلی و دست اول به تمام اعتقادات این فرقه دسترسی نداریم. از خود آذریکیوان مستقیماً کتابی به دستمان نرسیده است که شامل آموزه‌های مدون او باشد و بسیاری از مطالب کتاب‌هایی که از این مکتب باقی مانده است، تنها ترجمه فارسی رساله‌های فلاسفه و حکمای ایرانی است که البته آذریان این مطالب را به حکمای ایران باستان منتسب کرده‌اند. آنچه را که نگارنده از اعتقادات آذریکیوان توانست گرد آورد، در فصل سوم مدون کرده است. ترتیب بخش‌های این فصل ترتیب الفبایی عناوین است، به جز فصل موعود که به دلیل ارتباط موضوع، بعد از فصل معاد آمده است.

بخش‌هایی از نوشته‌های آذریان که ناگزیر در متن پژوهش بارها باید به آن‌ها ارجاع داده می‌شد، در پیوست پژوهش آورده شده است. فایده دیگر این پیوست‌ها، آشنایی خواننده با بخش‌های کوتاهی از نوشته‌های آذریکیوانیان است. در آخرین پیوست، واژه‌های دستاویزی از متون و نوشته‌های ایشان جمع‌آوری و با تعریف و توضیحی که خود ایشان برای واژه‌ها آورده‌اند، فهرست شده است.

این اثر، حاصل طرح پژوهشی اینجانب در پژوهشگاه علوم انسانی در سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ بوده است. پیش از اینکه این پژوهش را آغاز کنم، دنیل شفیلد و تاکشی آنوکی پژوهش‌های مهمی را درباره آذریکیوان منتشر کرده بودند. تماس با این دو محقق، نخستین اقدام من بود و ایشان با بزرگواری تمامی مقالات خود را برایم ارسال کردند، بسیار از ایشان سپاسگزارم؛ به‌ویژه سپاسدار دنیل شفیلد هستم که منابع دیگری را هم که خود از آنها بهره برده بود، با گشاده‌دستی برایم ارسال کرد. در طول دوره پژوهش نیز کمک و راهنمایی‌های دوست و همکار مهربان و بزرگوaram دکتر حمیدرضا دالوند بسیار مغتنم و راهشگوار بود. بسیار سپاسگزارشان هستم.